

ઘોરણી : 11

અર્થશાસ્ત્ર

પાઠ : 4

પુરવાળે

સ્વાધ્યાત્મ

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના જવાબનો સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો.

(1) કિંમતના ઘટાડાને કારણે પુરવઠામાં થતા ફેરફારને શું કહેવાય ?

- (A) વધારો
- (B) વિસ્તરણ
- (C) સંકોચન
- (D) ઘટાડો

(2) કિંમત સિવાયનાં પરિબળો પ્રેરિત ફેરફારને લીધે પુરવઠામાં થતા
પરિવર્તનને શું કહેવાય ?

(A) વધારો

(B) સંકોચન

(C) સંકોચન-વિસ્તરણ

(D) વધારો-ઘટાડો

(3) વસ્તુની કિંમત અને પુરવઠા વચ્ચે કેવો સંબંધ છે ?

(A) સમ

(B) વિરોધી

(C) ધન

(D) વ્યસ્ત

(4) શું ઘટે તો નકાનું પ્રમાણ ઘટવાથી પુરવઠો ઘટાડવામાં આવે ?

(A) જથ્થો

(B) પુરવઠો

C) કિંમત

(D) મૂલ્ય-સાપેક્ષતા

(5) જથ્થો કુલ પૂરવઠા કરતાં કેવો હોય છે ?

(A) વધુ હોઈ શકે.

(B) ઓછો હોઈ શકે.

(C) વધુ ન હોય.

(D) નહિવત્ હોય.

(6) ભવિષ્યમાં ભાવો વધવાની અટકળો હોય તો, પેઢીના વર્તમાન
પૂરવઠામાં કેવો ફેરફાર થશે?

- (A) વધારે છે.
- (B) ઘટાડે છે.
- (C) સ્થિર રાખે છે.
- (D) શુન્ય રાખે છે.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો .

(1) જથ્થો એટલે શું ?

➤ ઉત્પાદનનો એવો ભાગ જે પ્રવર્તમાન કિંમતે ઉત્પાદક વેચવા માટે તૈયાર નથી, તને જથ્થો કહે છે.

(2) પુરવઠાનો ખ્યાલ કઈ બે બાબતોના સંદર્ભમાં રજુ કરવામાં આવે છે ?

➤ પુરવઠાનો ખ્યાલ ચોક્કસ કિંમત અને ચોક્કસ સમયના સંદર્ભમાં રજુ કરવામાં આવે છે.

(3) પુરવઠાની વ્યાખ્યા આપો.

➤ ચોક્કસ સમયે અને ચોક્કસ કિંમતે ઉત્પાદકો કે વેપારીઓ ઉત્પાદનનો જેટલો ભાગ બજારમાં વેચવા તૈયાર હોય તેને પુરવઠો કહેવામાં આવે છે.

(4) પુરવઠાની અનુસૂચિ એટલે શું ?

➤ કોઈ એક ઉત્પાદક કે વેપારી કોઈ એક સમયે વस્તુની જુદી જુદી કિંમતે વસ્તુનો કેટલો જથ્થો વેચવાની તૈયારી દર્શાવે છે, તે યાદીને પુરવઠાની અનુસૂચિ કહેવામાં આવે છે.

(5) પુરવઠા-રેખાનો ફાળ કેવો હોય છે ?

➤ પુરવઠારેખાનો ફાળ ધન હોય છે.

(6) અલભ્ય વસ્તુઓને પુરવઠાનો નિયમ શા માટે લાગુ પડતો નથી ?

➤ અલભ્ય વસ્તુઓની કિંમત વધવા છતાં તેના પુરવઠામાં વધારો કરવો શક્ય નથી. તેથી આવી વસ્તુઓને પુરવઠાનો નિયમ લાગુ પડતો નથી.

(7) પુરવઠાનો નિયમ ક્યા પ્રકારની વસ્તુઓ માટે અપવાદ છે ?

➤ પુરવઠાનો નિયમ પ્રાચીન કાળની હસ્તપ્રતો, મૂર્તિઓ, સિક્કાઓ, કલાકૃતિઓ જેવી અલભ્ય વસ્તુઓ તેમજ લીલાં શાકભાજી, પાકાં ફળ, માંસ, ઈંડાં વગેરે જેવી નાશવંત વસ્તુઓ માટે અપવાદ છે.

પ્રશ્ન : 3 નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો.

(1) તકાવત સમજાવો : જથ્થો અને પુરવઠો

જથ્થો	પુરવઠો
<ul style="list-style-type: none"> ➤ વર્તમાન કિંમતે ઉત્પાદનનો જેટલો ભાગ નહીં વેચવાની છાચા જથ્થો છે. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ વર્તમાન કિંમતે ઉત્પાદનનો જેટલો ભાગ વેચવાની તૈયારી પુરવઠો છે.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ જથ્થો કુલ ઉત્પાદન જેટલો કે તેનાથી ઓછો હોઈ શકે, પરંતુ કુલ ઉત્પાદનથી વધુ ન હોઈ શકે. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ પુરવઠો કુલ ઉત્પાદનથી ઓછો, કુલ ઉત્પાદન જેટલો કે કુલ ઉત્પાદનથી વધારે પણ હોઈ શકે.

<ul style="list-style-type: none"> ➢ જથ્થો પુરવઠા જેટલો જ અથવા એનાથી વધારે હોઈ શકે, પણ ઓછો હોઈ શકે નહીં. 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ પુરવઠો જથ્થા જેટલો હોઈ શકે, પરંતુ જથ્થા કરતાં વધુ હોઈ શકે નહીં.
<ul style="list-style-type: none"> ➢ વસ્તુની કિંમત વધતાં જથ્થો ઘટે છે. 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ વસ્તુની કિંમત વધતાં પુરવઠો વધે છે.

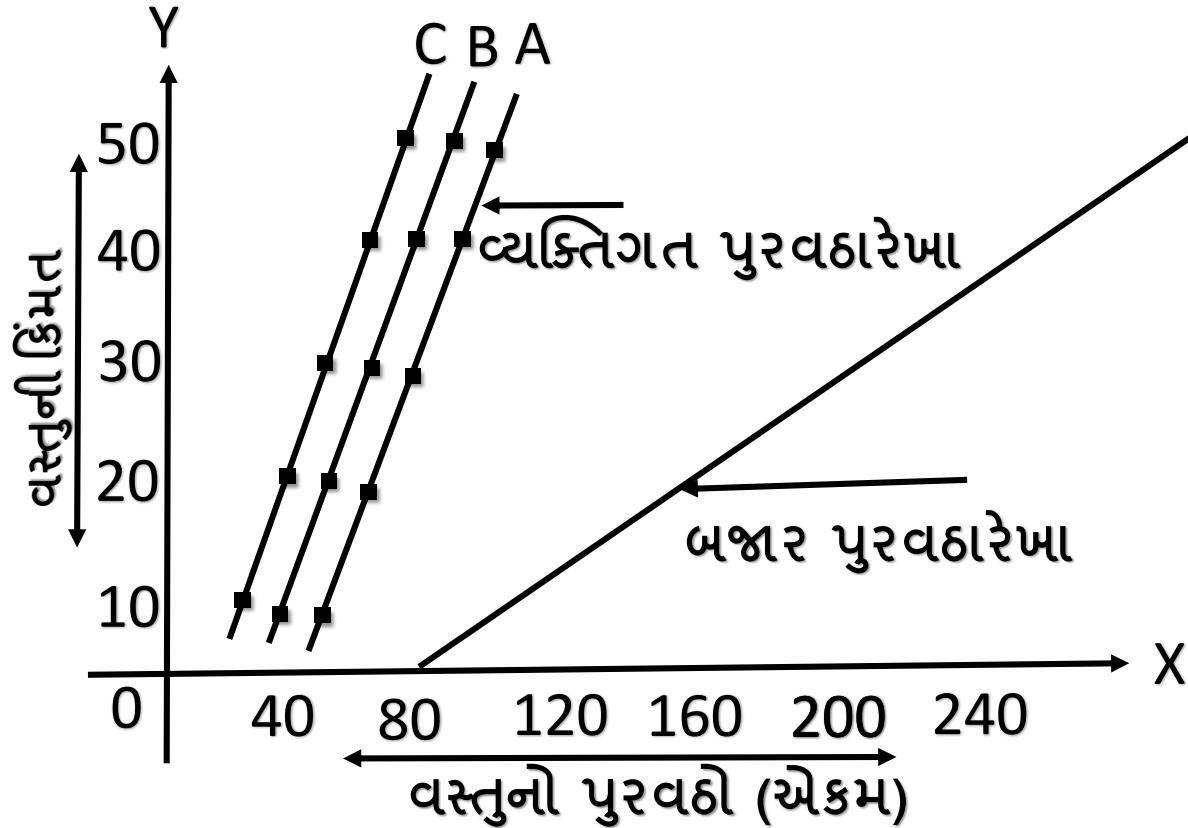
(2) વ્યક્તિગત પુરવઠો અને બજાર-પુરવઠાનો અર્થી સમજાવો.

- કોઈ એક ઉત્પાદક કે પેઢી દ્વારા કોઈ વસ્તુ જુદી જુદી કિંમતે વેચવા માટે બજારમાં મૂકવામાં આવે છે, તને વ્યક્તિગત પુરવઠો કહે છે.

- કોઈ ચોક્કસ સમયે અને ચોક્કસ કિંમતે અનેક ઉત્પાદકો કે પેઢીઓ દ્વારા વસ્તુનો જેટલો પુરવઠો બજારમાં વેચવા માટે મૂકવામાં આવે છે, તેના કુલ સરવાળાને કુલ પુરવઠો કે બજારપુરવઠો કહે છે.
- વ્યક્તિગત પુરવઠો અને બજારપુરવઠાની અનુસૂચિ નીચે પ્રમાણે છે.

વસ્તુની કિંમત	વસ્તુનો પુરવઠો (એકમ)			બજારપુરવઠો (કુલ પુરવઠો) (એકમ)
	ઉત્પાદક A	ઉત્પાદક B	ઉત્પાદક C	
10	50	40	30	120
20	60	50	40	150
30	70	60	50	180
40	80	70	60	210
50	90	80	70	240

અનુસૂચિ મુજબ વ્યક્તિગત પુરવઠારેખા અને બજાર પુરવઠારેખા નીચે
આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ મળો છે.

- બધી વ્યક્તિગત પુરવઠારેખા ધન ફાળવાળી છે.
- વ્યક્તિગત પુરવઠારેખા કરતાં બજાર પુરવઠારેખાનો ફાળ ઓછો છે.

(3) શા માટે પુરવઠો ઉત્પાદન કરતાં વધારે હોઈ શકે, પણ કુલ જથ્થા કરતા વધારે હોઈ શકે નહિ ?

➤ ઉત્પાદક કે વેપારીઓ દ્વારા જથ્થાનો જે ભાગ અમુક ચોક્કસ કિંમતે અમુક ચોક્કસ સમયગાળા દરમિયાન વેચાણ માટે મૂકવામાં આવે, તે પુરવઠો કહેવાય છે. બધો જ જથ્થો પુરવઠો બને જ એવું નિશ્ચિત હોતું નથી. આમ, પુરવઠો જથ્થાનો ભાગ હોવાથી જથ્થા કરતાં વધારે હોઈ શકે નહીં. જો ઉત્પાદનમાં અગાઉનો જથ્થો ઉમેરીને વેચાણ માટે મૂકવામાં આવે, તો પુરવઠાનું પ્રમાણું ઉત્પાદનના પ્રમાણ કરતાં વધારે રહે. તેથી પુરવઠો ઉત્પાદન કરતાં વધારે હોઈ શકે.

(4) પુરવઠારેખાનો ફાળ ધન હોય છે, કારણો આપી સમજાવો.

➤ વસ્તુની કિંમત અને વસ્તુના પુરવઠા વચ્ચે સીધો સંબંધ હોવાથી પુરવઠા રેખાનો ફાળ ધન છે. જેમ જેમ વસ્તુની કિંમતમાં વધારો થાય છે તેમ તેમ વસ્તુના પુરવઠામાં પણ વધારો થાય છે અને પુરવઠારેખા ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ ઉપર તરફ ગતિ કરે છે. અર્થાત് પુરવઠારેખાનો ફાળ ધન છે.

પ્રશ્ન : 4 નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો.

(1) ટ્રેક નોંધ લખો : પુરવઠા વિધેય

- પુરવઠા વિધેય એટલે “કોઈ એક વસ્તુ માટેના પુરવઠા ઉપર અસર કરતાં પરિબળોની ગાણિતીક સ્વરૂપમાં રજૂઆત.”
- પુરવઠા વિધેય એ કોઈ એક વસ્તુનો પુરવઠો અને તેને અસર કરતાં વિવિધ પરિબળો વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. આ રીતે જોતા એમ કહી શકાય કે, કોઈ એક વસ્તુનો પુરવઠો અનેક પરિબળોનું વિધેય છે. ટ્રેકમાં પુરવઠાનું વિધેય કોઈ વસ્તુ કે સેવાનો પુરવઠો તેને અસર કરતાં પરિબળો પર કેવી રીતે આધાર રાખે છે તે દર્શાવે છે.

$$S_x = f(P_x, T, P_F, P_e, U)$$

S_x = X વસ્તુનો પુરવઠો (Supply of X)

f = વિધેયાત્મક સંજ્ઞા (Functional Notation)

P_x = X વસ્તુની કિંમત (Price of X)

T = ટેકનોલોજીની કક્ષા (Level of Technology)

P_F = ઉત્પાદનનાં સાધનોની કિંમત (Factor Prices)

P_e = ભવિષ્યની કિંમતો અંગેની અટકળો (Expectations Regarding Future Prices)

U = અન્ય પરિબળો (Other Factors)

(2) પુરવઠાના નિયમના અપવાદો જણાવો.

➤ પુરવઠાના નિયમ મુજબ વસ્તુની કિંમત અને તેના પુરવઠા વચ્ચે ધન સંબંધ

છ. પરંતુ કેટલીક વાર એ બંનેની વચ્ચે વ્યસ્ત સંબંધ જોવા મળે છે. આવું બને ત્યારે તેને પુરવઠાના નિયમના અપવાદ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આવા કેટલાક અપવાદો નીચે મુજબ છે :

1. અલભ્ય વસ્તુઓ : અલભ્ય વસ્તુઓની કિંમતમાં ગમે તેટલો વધારો કરવામાં આવે તો પણ તેમનો પુરવઠો વધારી શકાતો નથી. જેમ કે, પ્રાચીન કાળના સિક્કાઓ, હસ્તપ્રતો, મૂર્તિઓ, કલાકૃતિઓ વગેરે વસ્તુઓની કિંમત વધવા છતાં તેમનો પુરવઠો વધારી શકાતો નથી. આવી વસ્તુઓનો સ્ટોક

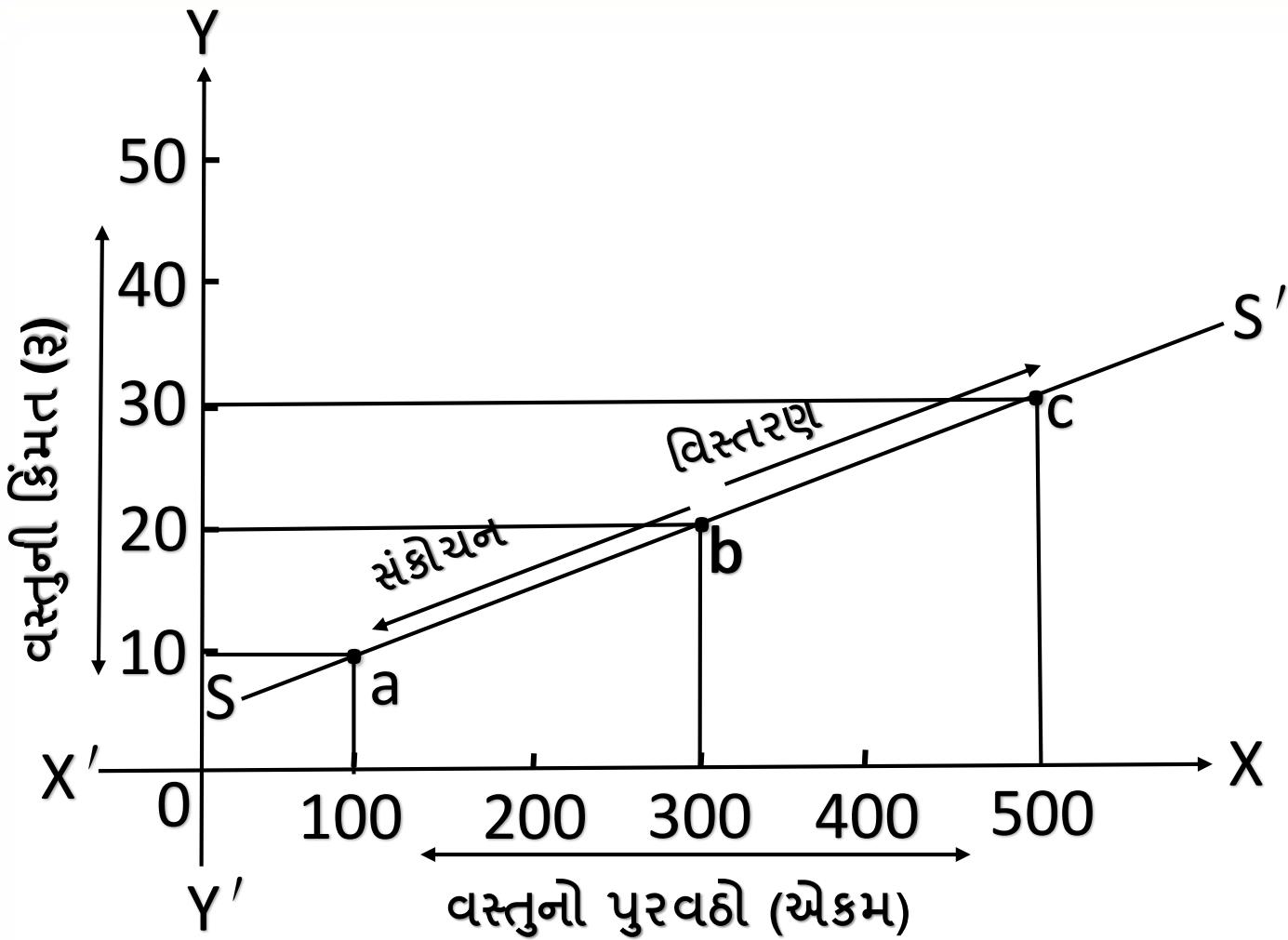
2. નાશવંત વસ્તુઓ: નાશવંત વસ્તુઓનો લાંબા સમય સુધી સંગ્રહ કરી શકતો ન હોવાથી તેના ભાવ ઘટી જાય તો પણ તેનો પુરવઠો ઘટતો નથી. જેમ કે; લીલાં શાકભાજી, દૂધ અને દૂધની બનાવટો. પાકાં ફળ, માઇલી, ઈંડા વગેરે નાશવંત વસ્તુઓ છે, જેમનો સંગ્રહ અશક્ય છે, જો કે આધુનિક ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી આવી વસ્તુઓનો શીતાગાર ગૃહો (Cold Storage) માં સંગ્રહ કરી લાંબા સમય સુધી સાચવી શકાય છે.

3. અનાજનો પુરવઠો : સામાન્ય રીતે જો અનાજના ભાવ વધે, તો તેનો પુરવઠો વધવો જોઈએ. પરંતુ કેટલાક ખેડૂતો નિશ્ચિત આવક મેળવવા માટે ભાવ વધતાં અનાજનો પુરવઠો ઓછો કરે છે અને જો અનાજના ભાવ ઘટતાં નિશ્ચિત આવક મેળવવા અનાજનો પુરવઠો વધારે છે. જો કે આવી

પરિસ્�િતિ જ જોવા મળે છે, આમ, પુરવઠાના નિયમના કહેવાતા અપવાદો
વાસ્તવમાં અપવાદો તરીકે સ્વીકારી શકાય તેમ નથી.

(3) પુરવઠામાં વિસ્તરણ-સંકોચન આકૃતિ સહિત સમજાવો.

- પુરવઠાને અસર કરતાં અન્ય પરિબળો સ્થિર રહેતાં કિંમત પ્રેરિત ફેરફારને
લીધે પુરવઠામાં થતું પરિવર્તન પુરવઠામાં વિસ્તરણ - સંકોચન કહેવાય છે.
પુરવઠામાં વિસ્તરણ -સંકોચન દર્શાવતી આકૃતિ નીચે મુજબ છે :

આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ વસ્તુની કિંમત એકમદીઠ રૂ. 20 હોય ત્યારે ઉત્પાદક વસ્તુના 300 એકમોનો પુરવઠો વેચવા તૈયાર છે. અર્થાત ઉત્પાદકની સમતુલા પુરવઠારેખા SS'ના b બિંદુએ છે.

- વસ્તુની કિંમત વધીને એકમદીઠ રૂ. 30 થાય છે, ત્યારે ઉત્પાદક પુરવઠારેખા SS' પર બિંદુ c ને બદલે બિંદુ b પર સમતુલા મેળવી પુરવઠો 300 એકમોશી વધારી 500 એકમો કરે છે. b બિંદુ પરથી c બિંદુ તરફની ગતિ પુરવઠાનું વિસ્તરણ દર્શાવે છે.
- વસ્તુની કિંમત ઘટીને એકમદીઠ રૂ. 10 થાય છે, ત્યારે ઉત્પાદક પુરવઠારેખા SS' પર બિંદુ b ને બદલે બિંદુ a પર સમતુલા મેળવી પુરવઠો 300 એકમોશી ઘટાડી 100 એકમો કરે છે. B બિંદુ પરથી બિંદુ a તરફની ગતિ પુરવઠાનું

સંકોચન દર્શાવે છે.

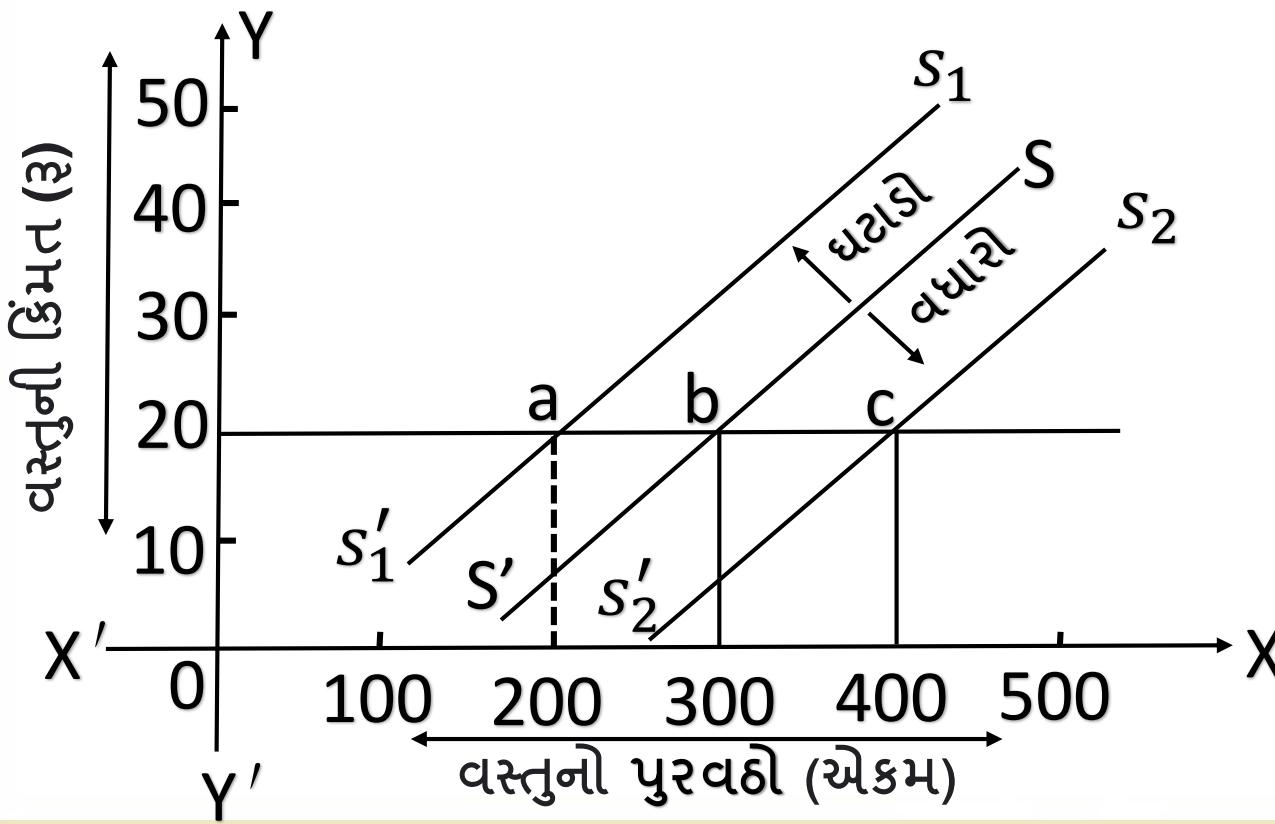
- પુરવઠાના વિસ્તરણ - સંકોચનમાં પુરવઠારેખા SS' બદલાતી નથી, પરંતુ પુરવઠારેખા પરનાં બિંદુ ઉપર કે નીચે તરફ બદલાય છે.

(4) પુરવઠામાં વધારો-ઘટાડો આકૃતિ દ્વારા સમજાવો.

- કિંમત સિવાયનાં અન્ય પરિબળોમાંથી કોઈ પણ એક અથવા એક કરતાં વધુ પરિબળોમાં ફેરફાર થતાં પુરવઠામાં જે પરિવર્તન આવે છે, તેને પુરવઠામાં વધારો-ઘટાડો કહે છે.
- ઘારો કે, કોઈ વેપારી કોઈ એક માસ દરમિયાન વસ્તુ x નું જુદી જુદી કિંમતે વેચાણ કરે છે, જેની કાલ્પનિક અનુસૂચિ નીચે મુજબ છે :

વस्तु Xની કિંમત (રૂ)	10	20	30	40
વस्तु Xનો પુરવઠો (એકમ)	200	300	400	500

અનુસૂચિ મુજબ પુરવઠામાં વધારો-ઘટાડો દર્શાવતી આકૃતિ નીચે મુજબ છે:

- આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ ઉત્પાદક કે વેપારી વस્તુની એકમદીઠ કિંમત રૂ 20 હોય ત્યારે વસ્તુના 300 એકમનો પુરવઠો વેચવા તૈયાર છે. અર્થાત् ઉત્પાદકની મૂળ સમતુલા પુરવઠારેખા SS' ના 'b' બિંદુએ છે.
- વસ્તુની એકમદીઠ કિંમત રૂ 20 જ રહે છે. પરંતુ પેઢીઓની સંખ્યા વધતાં વસ્તુનો પુરવઠો 400 એકમોનો થાય છે અને ઉત્પાદકની પુરવઠારેખા $s_2s'_2$ ના 'c' બિંદુએ પહોંચે છે. પુરવઠારેખા પર 'b' થી 'c' બિંદુ તરફની ગતિ પુરવઠામાં વધારો દર્શાવે છે. આમ, મૂળ પુરવઠારેખા SS' પોતાના સ્થાનથી જમણી તરફ સ્થાન બદલી પુરવઠારેખા $s_2s'_2$ બને છે
- વસ્તુની એકમદીઠ કિંમત રૂ 20 જ રહે છે. પરંતુ પેઢીઓની સંખ્યા ઘટતાં વસ્તુનો પુરવઠો 200 એકમોનો થાય છે. ઉત્પાદકની પુરવઠારેખા $s_1s'_1$

ના a બિંદુએ પહોંચે છે. પુરવઠારેખા પર b થી a બિંદુ તરફની ગતિ પુરવઠામાં ઘટાડો દર્શાવે છે. આમ, મૂળ પૂરવઠારેખા SS' પોતાના સ્થાનથી ડાબી તરફ સ્થાન બદલી પુરવઠારેખા $s_1s'_1$ બને છે.

પ્રશ્ન : 5 નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વેક જવાબ આપો.

(1) પુરવઠાને અસર કરતાં પરિબળોની વિગતે ચર્ચા કરો.

➤ પુરવઠાને અસર કરતાં પરિબળો મુખ્ય બે વિભાગોમાં વહેંચવામાં આવે છે :

1. વસ્તુની કિંમત અને 2. વસ્તુની કિંમત સિવાયનાં પરિબળો.

1. વસ્તુની કિંમત : વસ્તુની કિંમત એ પુરવઠાને અસર કરતું મહત્ત્વનું નિર્ણાયક પરિબળ છે. જો વસ્તુની કિંમત વધે, તો ઉત્પાદક વધુ પુરવઠો વેચવા તૈયાર થાય છે અને જો વસ્તુની કિંમત ઘટે, તો ઉત્પાદક આછો પુરવઠો વેચવા તૈયાર થાય છે.આમ, કિંમત અને પુરવઠા વચ્ચે સીધો સંબંધ છે.

2. વસ્તુની કિંમત સિવાયનાં પરિબળો : (i) ઉત્પાદનનાં સાધનોની કિંમત : ઉત્પાદનનાં સાધનોની કિંમત ઘટે તો ઉત્પાદનખર્ચ ઘટે છે અને ઉત્પાદકના નફાનું પ્રમાણ વધે છે. તેથી ઉત્પાદક વસ્તુનો પુરવઠો વધારે છે. એનાથી ઊલટું ઉત્પાદનનાં સાધનોની કિંમત વધે તો ઉત્પાદનખર્ચ વધે છે અને ઉત્પાદકના નફાનું પ્રમાણ ઘટે છે. તેથી ઉત્પાદક વસ્તુનો પુરવઠો ઘટાડે છે. આમ, ઉત્પાદનનાં સાધનો જમીનનું ભાડું, મૂડીનું વ્યાજ, શ્રમિકોને વેતન વગેરેને કારણે ઉત્પાદનખર્ચમાં થતી વધ્યાત વસ્તુના પુરવઠા પર અસર કરે છે.

(ii) ટેકનોલોજીની કક્ષા: ટેકનોલોજીનો વિકાસ સમય, શક્તિની બચત સાથે ગુણવત્તાયુક્ત વસ્તુઓનું ઓછા ખર્ચે ઉત્પાદન શક્ય બનાવે છે. તેથી

વેચવા માટે મૂકે છે. આમ, ઉત્પાદનની આધુનિક પદ્ધતિ અને અધતન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ વસ્તુના પુરવઠાને અસર કરે છે. (iii) અવેજુ વસ્તુની કિંમત : કેટલીક વસ્તુઓ એકબીજા સાથે અવેજુના સંબંધથી જોડાયેલી હોય છે. વસ્તુનો ભાવ સ્થિર હોય પણ અવેજુ વસ્તુનો ભાવ બદલાય, તો તેનો પુરવઠો બદલાય છે. જેમ કે, ચશ્મા અને લેન્સ એકબીજાની અવેજુ વસ્તુઓ છે. જો ચશ્માની કિંમત વધે, તો ચશ્માનું ઉત્પાદન વધે અને લેન્સનું ઉત્પાદન ઘટે છે. આમ, ચશ્માની કિંમત વધતાં લેન્સના પુરવઠામાં ઘટાડો થાય છે.આમ, જે અવેજુ વસ્તુના ઉત્પાદનમાં નફો મળવાની શક્યતા વધારે હોય તે વસ્તુનો પુરવઠો ઉત્પાદક વધારે છે. (iv) ભવિષ્યના ભાવોની અટકળો : ભવિષ્યમાં વસ્તુના ભાવ વધવાની શક્યતા હોય, તો ઉત્પાદકો કે વેપારીઓ વસ્તુ વેચવાને

બદલે તનો સંગ્રહ કરશે. પરિણામે વર્તમાનમાં તે વસ્તુનો પુરવઠો બજારમાં ઓછો આવે. એનાથી ઉલટું ભવિષ્યમાં વસ્તુના ભાવ વધુ ઘટવાની શક્યતા હોય, તો વર્તમાનમાં તે વસ્તુની ઊંચી કિંમત લઈ વધુ નકો કમાવવા ઉત્પાદકો તે વસ્તુનો વધુ પુરવઠો બજારમાં મૂકે છે. આમ, ભવિષ્યમાં વસ્તુના ભાવોની અટકળો વસ્તુના પુરવઠાને અસર કરે છે. (V) અન્ય પરિબળ : સરકારની નીતિ ઉત્પાદનકાર્ય વેળિલું બનાવવાની હોય, તો વસ્તુઓનો પુરવઠો વધે છે. દા. ત., સરકાર ઉદ્યોગોને ઓછા દરે ધિરાણ, કાચો માલ, વીજળી, પાણી, ઓછા વેરા વગેરેની સગવડો આપે, તો દેશમાં ઓદ્યોગિક વસ્તુઓનો પુરવઠો વધે છે. આથી ઉલટું જો સરકાર ભારે કરવેરા નાખે, તો ઉત્પાદન ઘટશે અને વસ્તુઓનો પુરવઠો ઘટી જશે. વાહનવ્યવહારની

સગવડો વધતાં ઉત્પાદિત માલની હેરકેર ઝડપી, સરળ અને ઓછી ખર્ચાળ બને
છે. પરિણામે ઉત્પાદનખર્ચ ઘટતાં વસ્તુઓના પુરવઠામાં વધારો થાય છે. બેન્કિંગ
સેવાઓ વિકસે તો ઉત્પાદકોને જરૂરી મૂડી સહેલાઈથી મળી શકે છે. તેથી
વસ્તુઓનું ઉત્પાદન વધતાં તેનો પુરવઠો પણ વધે છે. વસ્તુનું ઉત્પાદન કરતી
પેઢીઓની સંખ્યામાં વધારો થતાં વસ્તુનો પુરવઠો વધે છે અને પેઢીઓની
સંખ્યામાં ઘટાડો થતાં વસ્તુનો પુરવઠો ઘટે છે. આમ, પેઢીઓની સંખ્યા
બજારપુરવઠા પર નિર્ણાયક અસર કરે છે. દેશમાં રાજકીય સ્થિરતા હોય,
ઓધ્યોગિક શાંતિ પ્રવર્તતી હોય, માલિકો અને કામદારો વચ્ચે સુમેળભર્યા સંબંધો
રહે, તો વસ્તુનો પુરવઠો વધે છે. આનાથી વિકુદ્ધ વસ્તુનો પુરવઠો ઘટે છે. આમ,
કિંમત સિવાયનાં અન્ય પરિબળો વસ્તુના બાર પુરવઠાનાં નિર્ણાયક પરિબળો છે.

(2) પુરવઠાના નિયમની વિગતવાર અનુસૂચિની આકૃતિ સહિત સમજૂતી આપો.

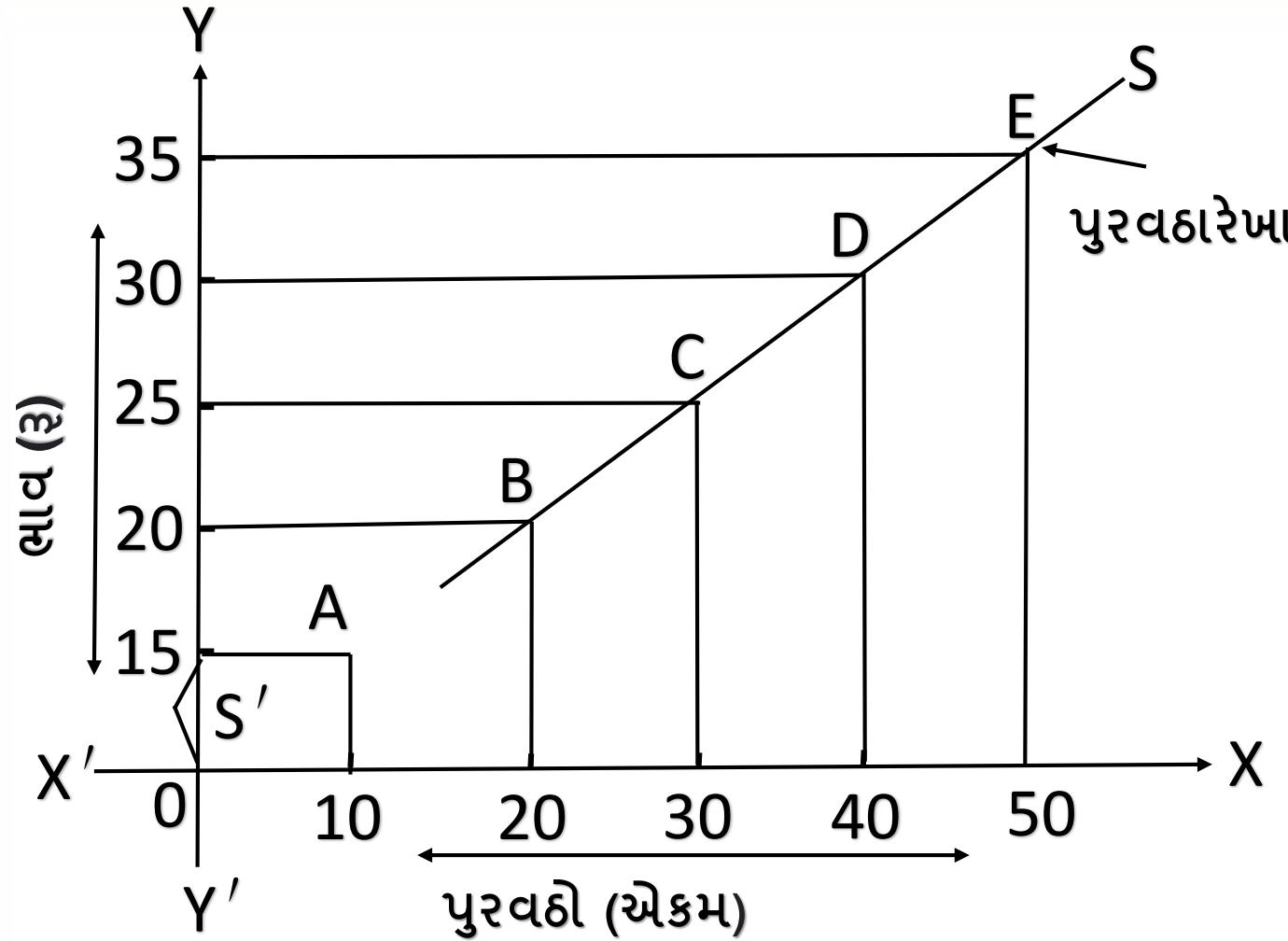
➤ પુરવઠાનો નિયમ વસ્તુની કિંમત અને પુરવઠા વચ્ચેનો - સંબંધ રજૂ કરે છે.
પ્રો. માર્શલના મત મુજબ, 'જો અન્ય પરિબળો યથાવત् રહે, તો વસ્તુની
કિંમત અને તેના પુરવઠા વચ્ચે સીધો સંબંધ છે. અર્થાત् વસ્તુની કિંમત
વધતાં તેનો પુરવઠો વિસ્તાર પામે છે અને વસ્તુની કિંમત ઘટતાં તેનો
પુરવઠો સંકોચાય છે. પુરવઠાનો નિયમ પુરવઠાની અનુસૂચિ અને
પુરવઠારેખા દ્વારા સમજી શકાય :

કાપડનો ભાવ (રૂ.માં)	અઠવાડિયા દરમિયાન કાપડનો પુરવઠો (હજાર મીટર)
15	10
20	20
25	30
30	40
35	50

આ અનુસૂચિનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે, કાપડનો ભાવ મીટરદીઠ
રૂ 15 હોય છે ત્યારે બજારમાં તેનો પુરવઠો 10 હજાર મીટર છે. જ્યારે ભાવ
રૂ 20 થાય છે ત્યારે તેનો પુરવઠો 20 હજાર મીટર થાય છે. તેવી જ રીતે

કાપડનો મીટરદીઠ ભાવ બદલાઈને રૂ. 35 થાય છે ત્યારે બજારમાં તેનો
પુરવઠો 50 હજાર મીટર જેટલો થાય છે. આમ, કિંમત અને પુરવઠા વચ્ચે
સીધો સંબંધ જોવા મળે છે.

- X-ધરી પર કાપડનો પુરવઠો અને Y-ધરી પર કાપડનો ભાવ દર્શાવી
અનુસૂચિની રજૂઆત આલેખ કે આકૃતિમાં કરી શકાય છે.

પુરવઠારેખા

બિંદુઓ A, B, C, D, E જુદી જુદી કિંમતે કાપડના વેપારીઓની કાપડ વેચવાની તૈયારી દર્શાવે છે. આ બિંદુઓને જોડતી રેખા ss' એ પુરવઠારેખા છે. આ રેખા ડાબી બાજુ નીચેથી જમણી બાજુ ઉપર તરફ જાય છે. અર્થાત् પુરવઠારેખાનો ઢાળ ધન (Positive) છે, જે વસ્તુની કિંમત અને તેના પુરવઠા વચ્ચે સીધો સંબંધ દર્શાવે છે. અહીં, જેમ જેમ કિંમતમાં વધારો થાય છે તેમ તેમ પુરવઠાનું વિસ્તરણ થાય છે.

- આમ, પુરવઠાની અનુસૂચિ ‘અંકડાકીય’ રીતે પુરવઠાના નિયમને સમજાવે છે, જ્યારે પુરવઠારેખા ‘ભૌમિતિક’ રીતે તને સમજાવે છે.

(3) બજારમાં કિંમત-નિર્ધારણની પ્રક્રિયા આકૃતિ સહિત સમજાવો.

➤ કિંમત-નિર્ધારણ એટલે વસ્તુની કિંમત નક્કી કરવી તે. સરળતા ખાતર પૂર્ણ હરીફાઈના બજારને ધ્યાનમાં રાખી આવી કિંમત નક્કી કરવામાં આવે છે. કિંમતનિર્ધારણની પ્રક્રિયામાં માંગ અને પુરવઠો એ બે મહત્વનાં પરિબળો છે. બજારમાં માત્ર માંગ (ગ્રાહકો) કે માત્ર પુરવઠો (ઉત્પાદકો કે વેપારીઓ) વસ્તુની કિંમત નક્કી કરતાં નથી. માંગ વધારે હોય તોપણ કિંમત નીચી હોઈ શકે છે અને પુરવઠો વધારે હોય તોપણ કિંમત ઊંચી હોઈ શકે છે. પ્રો. માર્શિલ માંગ અને પુરવઠાનાં પરિબળોને એક કાતરનાં બે પાંખિયાં સાથે સરખાવે છે. જેમ કાતરનાં બે પાંખિયાં પૈકી કયા વડે કાગળ કપાય છે તે કહી શકતું નથી. તે રીતે માંગ અને પુરવઠા પૈકી કયા પરિબળ વડે કિંમત નક્કી

થાય છે, તે કહી શકતું નથી. જેમ કાતરનાં બે પાંખિયાં સંયુક્ત રીતે કાગળ કાપે છે, તેમ માંગ અને પુરવઠો બંને સંયુક્ત રીતે વસ્તુની કિંમત નક્કી કરે છે.

બજારમાંગ અને બજારપુરવઠાની અનુસૂચિ :

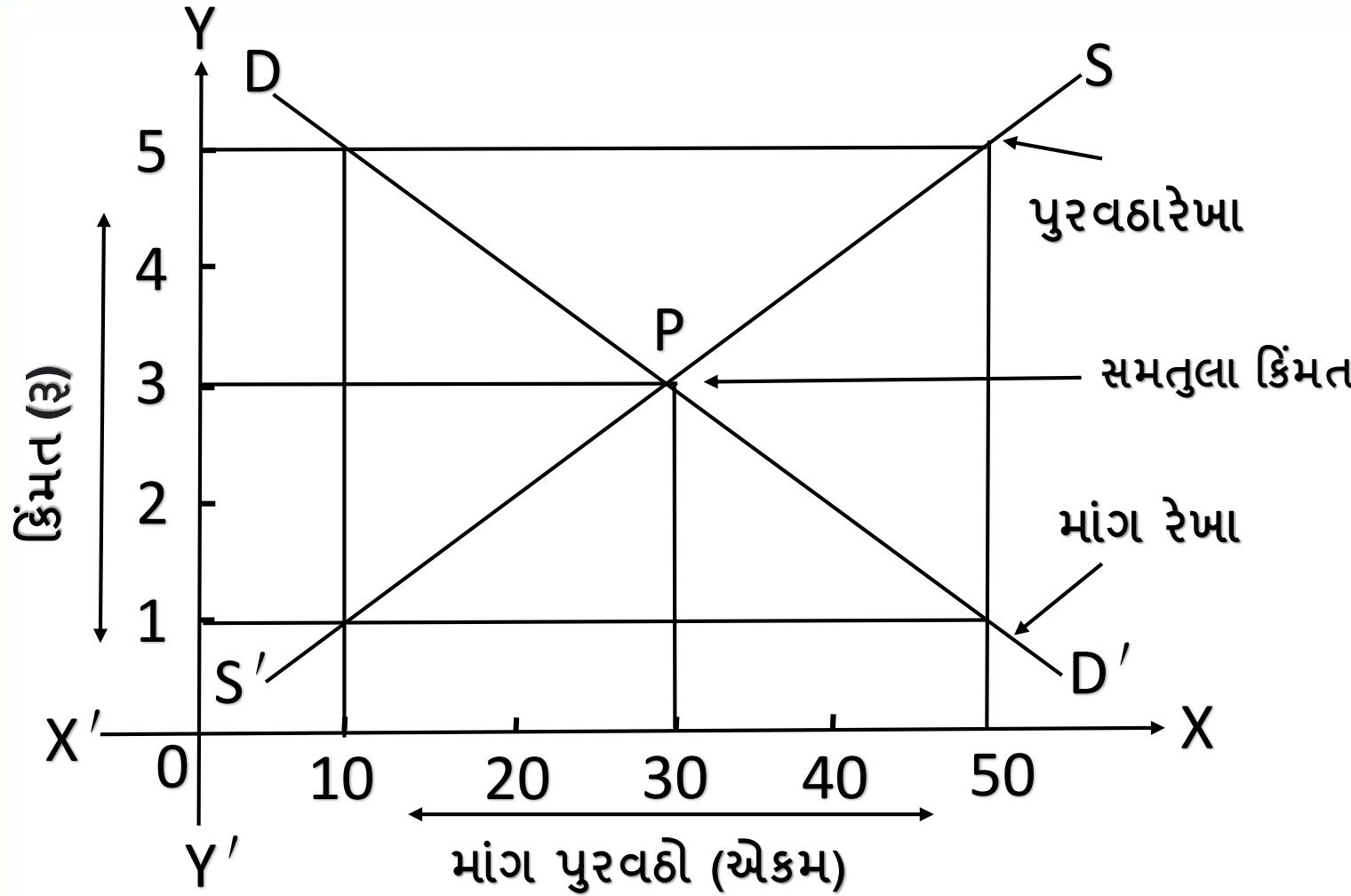
વસ્તુની માંગ (એકમમાં)	વસ્તુની કિંમત (રૂ.માં)	વસ્તુનો પુરવઠો (એકમમાં)
5	10	50
4	20	40
3	30	30
2	40	20
1	50	10

ઉપરની અનુસૂચિ પરથી સ્પષ્ટ છે કે, જ્યારે વસ્તુની કિંમત નીચે (રૂ. 1) છે.
ત્યારે વસ્તુની માંગ વધારે (50 એકમ) છે પરંતુ વસ્તુનો પુરવઠો ઓછો (10
એકમ) છે. તેવી જ રીતે વસ્તુની કિંમત ઊંચી (રૂ. 5) છે ત્યારે વસ્તુની માંગ
ઓછી (10 એકમ) છે, પરંતુ વસ્તુનો પુરવઠો વધુ (50 એકમ) છે. આમ,
વસ્તુની નીચી કિંમતે પુરવઠા કરતાં માંગ વધારે છે, જ્યારે વસ્તુની ઊંચી
કિંમતે માંગ કરતાં પુરવઠો વધારે છે. જે કિંમતે વસ્તુની માંગ કરતાં વસ્તુનો
પુરવઠો વધારે હોય એ કિંમત બજારમાં ટકી શકે નહીં. ઉપરની અનુસૂચિમાં
જ્યારે વસ્તુની કિંમત રૂ. 5 અને રૂ. 4 છે ત્યારે વસ્તુના પુરવઠાનું પ્રમાણા
તેની માંગ કરતાં વધુ છે. તેથી ઉત્પાદકોને વસ્તુ વેચવાની ગરજ વધારે છે.
પરિણામે પરસ્પર હરીફાઈને કારણે ઉત્પાદકો ઓછી કિંમતે વસ્તુ વેચવાની

તૈયારી દાખવે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં વસ્તુના ભાવ નીચા જવાનું વલણ ધરાવે છે, તેથી માંગ વિસ્તરશે અને પુરવઠો સંકોચાશે. બીજુ તરફ જ્યારે વસ્તુની કિંમત રૂ. 1 અને રૂ. 2 છે ત્યારે વસ્તુની માંગનું પ્રમાણા તેના પુરવઠા કરતાં વધુ છે. તેથી ગ્રાહકોને વસ્તુ ખરીદવાની ગરજ વધારે છે. પરિણામે પરસ્પર હરીફાઈ કરીને ગ્રાહકો વસ્તુના ઊંચા ભાવ આપવા તૈયારી દર્શાવે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં ભાવ ઊંચા જવાનું વલણ ધરાવે છે. તેથી માંગ સંકોચાશે અને પુરવઠો વિસ્તરશે. આમ, વસ્તુની માંગ કરતાં તેનો પુરવઠો વધારે હોય, તો વસ્તુની કિંમત નીચે તરફ ધકેલાય છે. એનાથી ઉલ્લંઘન, વસ્તુનો પુરવઠો તેની માંગ કરતાં ઓછો હોય, તો વસ્તુની કિંમત ઉપર તરફ ધકેલાય છે. તેથી વસ્તુની જે કિંમતે તેની માંગ અને પુરવઠો સરખાં હોય એ

કિંમત જ બજારમાં ટકી શકે છે. અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષામાં આ કિંમતને સમતુલાની કિંમત કહેવામાં આવે છે. આપેલી અનુસૂચિમાં રૂ. ૩ની કિંમતે વસ્તુની માંગ અને પુરવઠો સરખા (30 એકમ) છે. તેથી ગ્રાહકો અને ઉત્પાદકો બંને પક્ષે હરીફાઈનો અંત આવે છે. ગ્રાહક જે ભાવ ચૂકવવા તૈયાર છે તે જ ભાવે ઉત્પાદક વેચવાની તૈયારી દર્શાવે છે. આથી બજારમાં વસ્તુના ભાવ ૩ પ્રવર્તશે, જેને સમતુલાની કિંમત કહે છે. આમ, બજારમાં માંગ અને પુરવઠાનાં પરિબળોની આંતરકિયાથી વસ્તુની બજારકિંમતનું નિર્ધારણ થાય છે.

કિંમતનિર્ધારણની આ પ્રક્રિયાને આકૃતિમાં નીચે પ્રમાણે ૨જી કરી શકાય :

આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ DD' માંગરેખા અને SS' પુરવઠારેખા છે. આ બંને રેખાઓ એકબીજાને P બિંદુમાં છેદ છે. P બિંદુ સમતુલા બિંદુ છે. આ બિંદુ એટલે કે બજારકિંમત રૂ. 3 હોય ત્યારે વસ્તુની માંગ અને પુરવઠો સરખાં થાય છે (30 એકમ). તેથી સમતુલિત બજારભાવ રૂ. 3 છે. આકૃતિ પરથી ફ્લિપ થાય છે કે,

- (1) વસ્તુની માંગ કરતાં તેનો પુરવઠો વધારે હશે, તો વસ્તુના ભાવ ઘટશે.
- (2) વસ્તુના પુરવઠા કરતાં તેની માંગ વધારે હશે, તો વસ્તુના ભાવ વધશે.
- (3) વસ્તુની માંગ અને પુરવઠો જે કિંમતે સ્થિર થશે, તે કિંમત બજારમાં પ્રવર્તશે. લાંબા સમય સુધી જે ભાવ કે કિંમત જળવાઈ રહે તે સામાન્ય ભાવ કહેવાય છે. અને કોઈ પણ એક સમયે જે ભાવ કે કિંમત પ્રવર્તમાન હોય

તે બજારભાવ કહેવાય છે. બજારભાવ સામાન્ય ભાવ કરતાં બહુ ઊંચો કે નીચો રહેતો નથી. જે કિંમતે બજારમાં વસ્તુની કુલ માંગ અને કુલ પુરવઠો સરખાં થાય છે, તે સ્થિતિ સમતુલા કહેવાય છે. આ એવી સ્થિતિ છે, જેમાં આપેલા સમયગાળા દરમિયાન ફેરફાર થવાનું વલણ હોતું નથી. પરંતુ સમય જતાં પુનઃસમતુલા સ્થપાય છે.

Thanks

For watching